

Vaardig in contextualiseren

Doorlopende leerlijnen van PO naar bovenbouw VO

Hoe goed verstaan leerlingen de kunst om gebeurtenissen in een historische context te plaatsen? Zijn leerlingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs aantoonbaar beter in deze vorm van historisch redeneren dan jongere leerlingen? En welke didactiek is geschikt om leerlingen effectief te leren contextualiseren? Onderzoek van de groep geschiedenisdidactiek van het VEKOB-project moet antwoord geven op deze vragen.

Anita Nederhoed is als docente geschiedenis en vakdidactiek verbonden aan de NHL Hogeschool Leeuwarden. **Ber-dien Staats** is als docente geschiedenis verbonden aan het Wessel Gansfort College in Groningen. **Paul Holthuis** is als vakdidacticus geschiedenis verbonden aan de Universitaire Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen. **Tim Huijgen** is als vakdidacticus geschiedenis verbonden aan de Universitaire Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen en als docent geschiedenis aan het H.N. Werkman College in Groningen.

Enkele havo/vwo brugklasleerlingen reageren op een bron over slavernij. Ze moeten aangeven hoe waardevol de bron is om de verhoudingen tussen plantage-eigenaren en slaven in Texas in de negentiende eeuw te duiden.

Leerling 1: ‘Slaven zijn ook mensen, daarom had de plantage-eigenaar niet zo met hen om mogen gaan.’

Leerling 2: ‘Simpsons moeder was door de slavenhouder gedood. Daarom zal hij de slavenhouder slecht afgeschilderd hebben.’

Leerling 3: ‘Voedsel is een eerste levensbehoefte. De plantage-eigenaar had daarom de slaven voldoende voedsel moeten geven.’

Leerling 4: ‘De plantage-eigenaar beging een misdaad. Hij had door de politie opgepakt en vervolgens berecht moeten worden.’

Leerling 5: ‘Vroeger behandelden mensen, plantage-eigenaren, slaven niet zo heel goed, denk ik. Dat hoort wel bij de tijd van vroeger.’

Fundamentele rechten

Bovenstaande antwoorden maken duidelijk dat lang niet alle brugklassers in staat zijn slavernij als maatschappelijk fenomeen te beoordelen tegen de achtergrond van een negentiende-eeuwse Amerikaanse samenleving. In hun ogen druist slavernij in tegen de fundamentele politieke en sociale rechten van de mens. Slavenhouders worden gezien als misdadigers die zich schuldig maken aan ernstige overtredingen van de wet. Veel leerlingen lukt het daardoor niet om de omgangsvormen tussen plantage-eigenaren en slaven historisch te verklaren.

Leerlingen zijn geneigd het verleden te bekijken vanuit hun eigen waarden, normen, ervaringen, opvattingen en cultuur. Dit pre-

sentisme kan een belemmering zijn voor het begrijpen en verklaren van historische keuzes, denkpatronen en beslissingen. Over het belang van contextualiseren, als onderdeel van het historisch denken en redeneren, zijn onderzoekers in binnen- en buitenland het eens. Het beheersen van deze vaardigheid heeft niet alleen tot doel kennis en begrip over het verleden te vergroten, maar heeft ook invloed op het functioneren van leerlingen in de wereld van nu. Het zich niet kunnen verplaatsen in andermans wereldbeeld kan er toe leiden dat men niet in staat is goed te participeren in een democratische samenleving.

‘Leerlingen zijn geneigd het verleden te bekijken vanuit hun eigen waarden, normen, ervaringen, opvattingen en cultuur’

Een uitdagende en moeilijke opdracht voor docenten, want hoe kunnen leerlingen van uiteenlopende niveaus hierin effectief onderwezen worden? Op welke leeftijd zijn leerlingen eigenlijk in staat om historisch te leren denken? De onderzoeksgroep geschiedenisdidactiek van VEKOB buigt zich momenteel over deze vragen en voert hierover een breed onderzoek uit onder leerlingen en docenten in de drie noordelijke provincies.

Brede samenwerking

VEKOB werd in 2010 in het leven geroepen op initiatief van O3, een samenwerkingsverband waarin alle noordelijke lerarenopleidingen (pabo en eerste- en tweedegraads lerarenopleidingen) en een belangrijk deel van het noordelijk scholenveld, zowel primair onderwijs (PO) als voortgezet onderwijs (VO), zijn vertegenwoordigd. Het penvoerderschap en

de projectleiding berusten bij de Universitaire Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). VEKOBBO staat voor: Vakdidactische Expertisenetwerken: Kwaliteitsimpuls voor Opleiding, Beroep en Onderwijs. Een vijftal vakdidactische netwerken (van de vakken biologie, Engels, geschiedenis, Nederlands en wiskunde) gingen in 2010 van start. Het doel is de expertise en de academische vaardigheden van leraren te vergroten, waardoor niet alleen het niveau van het onderwijs stijgt, maar ook het beroep van leraar aantrekkelijker wordt gemaakt. Daarnaast biedt het een mogelijkheid de kloof tussen de verschillende fasen van onderwijs te verkleinen en te streven naar doorlopende leerlijnen. De deelnemers van de netwerken zijn dan ook afkomstig uit verschillende onderwijsniveaus: de bovenbouw van het PO, de onder- en bovenbouw van het VO. Daarnaast maken vakdidactici van de PABO, de tweedegraads lerarenopleiding geschiedenis van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden (NHL) en de Universitaire Lerarenopleiding van de RUG deel uit van de netwerken. Samenwerkend leren staat voorop. Uitgangspunt is het onderzoek te richten op een praktijk gerelateerd probleem, waarbij een voortdurende dialoog met het werkveld aanwezig is. Dit voorkomt dat het onderzoek een eigen leven gaat leiden en stimuleert *ownership*.

Belangrijke vaardigheid

De deelnemers van de geschiedeniswerkgroep kozen voor 'contextualiseren', een lastige, maar voor het aanleren van historisch besef zeer belangrijke historische vaardigheid. In de literatuur bestaan verschillende definities van dit begrip. Deze definitie verschilt afhankelijk van het doel dat men met contextualiseren wil bereiken. Wineburg spreekt van 'een poging om de specifieke geografische, politieke, historische en culturele context van een gebeurtenis te doorgronden', zodat een bron op de juiste manier geïnterpreteerd kan worden¹. Andere onderzoekers gebruiken voor contextualiseren de term 'historisch perspectief nemen'. Hieronder verstaan zij het inzicht dat historische actoren in hun handelen zijn

► S. Wineburg, 'Historical Problem solving: A Study of the cognitive processes used in the evaluation of documentary and pictorial evidence', *Journal of Educational Psychology* 83 (1991).

► J.P. van Drie en C.A.M. van Boxtel, 'Historical reasoning: Towards a framework for analysing students' reasoning about the past' *Educational Psychology Review* 20 (2008).

'Contextualiseren is impliciet terug te vinden in het eindexamenprogramma geschiedenis'

beïnvloed door de verschillende perspectieven die zij hadden op hun leefwereld. Van Drie en Van Boxtel hanteren in hun verhandeling over historisch redeneren de definitie waarbij contextualiseren wordt gezien als het 'plaatsen van een historisch verschijnsel, object, mening, tekst of foto in een tijds-, ruimtelijke en sociale context met de bedoeling het verschijnsel te beschrijven, verklaren, ►

► D.L. Cunningham, 'An empirical framework for understanding how teachers conceptualize and cultivate historical empathy in students' *Journal of Curriculum Studies* 41 (2009).

► K. Egan, *The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding* (Chicago, 1997).

vergelijken of te evalueren'.² Een term die in de literatuur ook veel gebruikt wordt in relatie met contextualiseren is *empathy*. Cunningham verwoordt dit begrip als volgt: 'Het op waarde schatten van de perspectieven en waarden van mensen in het verleden door de toenmalige omstandigheden in acht te nemen, waarbij duidelijk is dat wereldbeelden van mensen in het verleden verschillen met ons hedendaags wereldbeeld.'³

Het verleden recht doen

Het Rapport van de commissie De Rooy, dat uitgaat van een concentrisch aanbod van de leerstof van PO tot VO, schrijft voor dat al in de hoogste klassen van de basisschool een fundament wordt gelegd voor deze vorm van historisch besef teneinde 'het verleden recht te doen door mensen in eigen tijd en situatie te plaatsen.' In het VO dient deze vaardigheid afhankelijk van het niveau verdiept te worden. Contextualiseren is impliciet terug te vinden in het eindexamenprogramma geschiedenis. Hiervoor zijn tien tijdvakken met negenenvertig kenmerkende aspecten ontwikkeld die gezamenlijk 'oriëntatiekennis' worden genoemd. Het doel is leerlingen een referentiekader te bieden, waarin zij nieuwe informatie kunnen plaatsen. De oriëntatiekennis kan uitstekend dienen als hulpmiddel voor leerlingen om gebeurtenissen in de tijd te plaatsen als onderdeel van contextualiseren. Verder stelt domein A de eis dat rekening wordt gehouden met tijd- en plaatsgebondenheid van interpretaties en oordelen. Voor het VWO is in domein B ook te vinden dat een

leerling moet kunnen uitleggen dat de betekenis die aan tijdvakken wordt toegekend mede afhangt van de tijd, plaats en omstandigheden waarin mensen zich met het verleden bezighouden. Ook in andere landen speelt contextualiseren in eindexamenprogramma's een rol. In de Verenigde Staten wordt het 'op waarde schatten van historische perspectieven' genoemd en in Engeland is 'kennis en begrip van gebeurtenissen, personen en veranderingen in het verleden' te vinden in het examenprogramma. Op middelbare scholen in Duitsland moeten leerlingen zich 'de plaats- en tijdgebondenheid van het leven en denken bewustmaken'.

Kinderen en abstract denken

Een belangrijke vraag binnen het VEKOBOPROJECT is op welke leeftijd leerlingen in staat zijn zich te verplaatsen in een vreemde tijd, in andere omstandigheden en in keuzes van mensen. In het voetspoor van Piaget werd er lang van uitgegaan dat kinderen tot een jaar of zestien nog niet in staat waren tot enige vorm van abstract denken. Zo beweert een onderzoeker als Hallam in 1970 dat kinderen tot deze leeftijd zich niet kunnen voorstellen welke werkelijkheid achter een bron verschoolen ligt. Ook zouden zij volgens hem niet in staat zijn informatie uit verschillende bronnen met elkaar te verbinden.

Tegenwoordig zijn de meeste onderzoekers minder gecharmeerd van dergelijke universele cognitieve ontwikkelingstheorieën. Leren wordt steeds meer opgevat als het reorganiseren van aanwezige basiskennis in nieuwe situaties. Kinderen in het PO en jonge adolescenten zijn, wanneer zij voldoende uitgedaagd

'De voorlopige resultaten laten zien dat leerlingen beter in staat zijn tot contextualiseren naarmate zij ouder worden'

worden, wel degelijk in staat historische vaardigheden te ontwikkelen. Interessant voor ons onderzoek is de theorie die Egan uiteenzet in 'The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding'.⁴ Egan gaat uit van verschillende denkwijzen die in de loop van de tijd binnen onze cultuur zijn ontstaan en die zichtbaar zijn in de ontwikkeling van kinderen. In elk nieuw stadium blijven ook de voorgaande denkwijzen van belang. Voor onze doelgroep zijn vooral twee van die levensfasen

Contextualiseringstest voor leerlingen

Düsseldorf, Duitsland in 1930

Hannes (20 jaar oud) is de zoon van een man die een kleine fabriek bezit die handgemaakte schoenen produceert. Op een dag ontmoet Hannes zijn vriend Gerd. Zij praten over de situatie in Duitsland en de naderende verkiezingen. Hannes zegt: 'Het bedrijf van mijn vader staat aan de rand van de afgrond. Sinds het einde van de oorlog gaat het slechter en slechter. Na de economische terugval van 1923 hadden wij weer even hoop, maar nu is het erger dan ooit. Ik weet niet hoe dit gaat aflopen. Nu heb ik nog een baan in mijn vaders bedrijf, maar als hij moet sluiten, weet ik niet waar ik moet gaan werken. Wij zijn altijd respectabele mensen geweest en kijk ons nu.' Gerd antwoordt: 'Je hebt gelijk. Wat is er gebeurd met ons land? Kijk naar de huidige omstandigheden. Niemand heeft werk'. Hannes geeft antwoord: 'Mijn vader zegt altijd dat wij beter af waren ten tijde van het

Duitse Rijk. Wat kunnen wij doen als ons land lijdt onder een crisis en de winnaars van de oorlog ons overal pijn doen? Onze politici met een geruststellende politiek doen ons geen goed. Het is tijd dat Duitsland wordt geregeerd door iemand die weet wat hij doet en die daadwerkelijk de leiding neemt. Bij de laatste verkiezingen heb ik gestemd op de DNVP (de conservatieve nationalistische partij van Duitsland), maar nu weet ik niet of zij de juiste mensen zijn om ons land te redden.'

Opdracht

Hieronder volgt een aantal beweringen over de situatie, in de tekst beschreven. Centraal staat de vraag: kan Hannes stemmen op de NSDAP? Geef voor elke bewering aan hoe goed het past bij zijn situatie door een kruisje in het juiste hokje te zetten.

	Past niet bij deze situatie	Past meer niet dan wel bij deze situatie	Past meer wel dan niet bij deze situatie	Past wel bij deze situatie
Hij zal beslist niet stemmen op de NSDAP. Niemand kan goedkeuren wat deze partij de wereld heeft aangedaan.				
In zijn situatie ziet hij alleen de nadelen van de democratie, daarom zou hij kunnen vallen voor de slogans van de NSDAP.				
Als zoon van een zakenman, zal hij waarschijnlijk stemmen op een conservatieve partij, maar niet per se de NSDAP.				
Hannes heeft geen ervaring met democratie. Hij weet waarschijnlijk niet het risico dat de NSDAP met zich meebrengt en zal dus waarschijnlijk stemmen op de NSDAP.				
Hij zal niet stemmen op de NSDAP. Hun slogans zijn makkelijk te doorzien. Het is duidelijk dat deze partij een oorlog wil.				
Doordat zijn vaders bedrijf bijna failliet is, zou hij kunnen stemmen op een partij die kleine ondernemers beschermt.				
Hij zal inzien dat alleen in een democratie mensen deel kunnen nemen in de besluitvorming. Daarom zal hij verstandig beslissen en dat betekent geen NSDAP.				
Volgens hem is Hitler een sterke leider. Hij zal niet te veel denken aan de bedreigingen die met de NSDAP gepaard gaan.				
Als een lid van de burgerij zal hij graag terugwillen naar het Duitse Rijk, waar zijn familie beter af was. Hij kan stemmen op een antidemocratische partij.				

Het correctiemodel 'test NSDAP' vindt u op www.vgnkleio.nl/kleio.

► P. Lee en R. Ashby, 'Progression in Historical Understanding among Students Ages 7 – 14', in: Peter N. Stearns, Peter Seixas, Sam Wineburg, *Knowing, Teaching & Learning History*, New York, 2000.

► U. Hartmann en M. Hasselhorn, 'Historical perspective taking: A standardized measure for an aspect of students' historical thinking', *Learning and Individual Differences* 18 (2008).

van belang: de romantische fase, die past bij de leeftijdsgroep van kinderen van ongeveer 8 tot 15 jaar, en de filosofische fase, waarin de oudere adolescenten zich bevinden. In elke fase treden individuen de werkelijkheid op een nieuwe manier tegemoet door de 'cognitive tools' die zij op een bepaald moment in hun leven ontwikkelen. Zo stappen kinderen in de romantische fase de wereld van het rationeel denken binnen. Ze verkennen de grenzen van hun eigen leefwereld en beginnen zich te interesseren voor de emoties en bedoelingen van anderen. Pas daarna, in de filosofische fase, vindt abstract denken plaats. Volgens deze theorie zijn leerlingen in de hoogste groepen van de basisschool, wanneer geschiedenis voor het eerst als vak in het curriculum opgenomen wordt, verstandelijk wel degelijk in staat om zich te verplaatsen in een andere leefwereld.

Ook onderzoek van Lee en Ashby toont aan dat kinderen van acht en negen jaar al kunnen begrijpen dat personen in het verleden verschillende wereldbeelden bezaten. In 'Children's Concepts of Empathy and Understanding' beschrijven zij hoe ze leerlingen met behulp van een camera observeren tijdens een oefening in historisch redeneren.⁵ Op basis van dit onderzoek hebben ze vijf niveaus met betrekking tot historisch contextualiseren benoemd. Het hoogste niveau is dat van 'Contextual Historical Empathy'. Op dit niveau kunnen leerlingen historische gebeurtenissen en daden van mensen bekijken vanuit

een breder perspectief. Leerlingen op het laagste niveau, de 'Divi Past', kunnen zich niet verplaatsen in hun vroegere soortgenoten: die wisten niet beter en waren dom.

De onderverdeling kan bruikbaar zijn om inzicht te krijgen in het niveau waarop de leerling in staat is te contextualiseren. Lee en Ashby benadrukken dat deze methode niet gezien moet worden als een vast stappenplan. Ieder mens ontwikkelt zich anders en het hoogste niveau is niet voor iedereen weggelegd. Desondanks geven zij aan dat het door middel van een goede strategie wel degelijk mogelijk is leerlingen beter te leren contextualiseren. Voor docenten is de vraag interessant hoe leerlingen uit verschillende leeftijdsgroepen op een hoger niveau van contextualiseren gebracht kunnen worden. Welke kennis en welke leerstrategieën helpen hen hierbij? Er is op dit gebied nog weinig empirisch onderzoek verricht. Hier ligt dan ook een uitdaging voor de onderzoeksgroep van VEKOB.

Nulmeting

Hoe is het anno 2012 gesteld met het vermogen van leerlingen in het PO en VO om te contextualiseren? In navolging van een kleinschalig onderzoek van Hartmann en Hasselhorn, uitgevoerd in Duitsland onder 170 gymnasiumleerlingen van ongeveer 16 jaar, is in het najaar van 2011 een tweetal testen voor leerlingen uitgezet op scholen voor PO en VO.⁶ Eén ervan is in een Nederlandse versie uitgewerkt en vindt u bij dit artikel (pag. 31).

Hartman en Hasselhorn onderscheiden drie niveaus binnen contextualiseren: 'Present-Oriented Perspective taking' (POP), 'Role Of Historical Agent' (ROA), en 'Historical Contextualization' (CONT). In de verschillende stellingen in het voorbeeld zijn alle drie in willekeurige volgorde aangebracht. De leerling moet door in de hokjes kruisjes te zetten aangeven hoe hij een beslissing of een overweging van Hannes waardeert. Betreft hij de historische context in zijn keuze (CONT), verplaatst hij zich vooral in de persoon Hannes (ROA) of laat hij zich in zijn keuze alleen leiden door hedendaagse overwegingen (POP)?

De twee testen zijn uitgezet onder ongeveer tweeduizend leerlingen, van de hoogste klassen van de basisschool tot en met 5 havo en 6 vwo. Het voornaamste doel van de onderzoeksgroep is te ontdekken in hoeverre deze leerlingen hun keuzes laten bepalen door de historische context. Bovendien is het interessant te achterhalen of en zo ja, in welke mate variabelen als CITO-scores, rapportcijfers, leeftijd, sekse, voorkennis van leerlingen, alsmede de lesmethode en ervaringsjaren van de docent de kwaliteit van het contextualiseren beïnvloeden. Daarom worden de uitkomsten van de nulmeting afgezet tegen deze variabelen.

Literatuur

- J.P. van Drie en C.A.M. van Boxtel, *Historical reasoning: Towards a Framework for Analysing Students' reasoning about the past*, Educational Psychology Review pp. 20 (2008).
- U. Hartmann en M. Hasselhorn, *Historical perspective taking: A standardized measure for an aspect of students' historical thinking*, Learning and Individual Differences pp. 18 (2008).
- P. Lee en R. Ashby, *Progression in Historical Understanding among Students Ages 7 – 14*, in: Peter N. Stearns, Peter Seixas, Sam Wineburg, Knowing, Teaching & Learning History, New York, 2000.
- S. Wineburg, *Historical Problem solving: A Study of the cognitive processes used in the evaluation of documentary and pictorial evidence*, Journal of Educational Psychology pp. 83 (1991).
- K. Egan, *The Educated Mind: How Cognitive Tools Shape Our Understanding* (Chicago, 1997).
- D.L. Cunningham, *An empirical framework for understanding how teachers conceptualize and cultivate historical empathy in students*, Journal of Curriculum Studies pp. 41 (2009).

Kleine steekproef

De voorlopige resultaten, verkregen door een kleine steekproef, laten zien dat leerlingen beter in staat zijn tot contextualiseren naarmate zij ouder worden. Jongere leerlingen maken zich duidelijk meer schuldig aan presentisme dan leerlingen in de bovenbouw van het VO. Toch contextualiseert ook een aanzienlijk deel van de bovenbouwleerlingen niet en vormt

'Leerlingen op het laagste niveau kunnen zich niet verplaatsen in hun vroegere soortgenoten: die wisten niet beter en waren dom'

daardoor een gebied waar voor docenten veel winst is te behalen.

Het lijkt ook zo te zijn dat een hogere CITO-score minder presentistische antwoorden oplevert. Interessant is verder een kleine dip na de vierde klas in het VO. Deze resultaten roepen op hun beurt nieuwe vragen op. Want kun je concluderen dat leerlingen in de loop van hun schooltijd door het geschiedenis-onderwijs beter zijn gaan contextualiseren? Of is deze ontwikkeling autonoom en moet zij eerder toegeschreven worden aan het feit dat oudere leerlingen nu eenmaal een hoger abstractieniveau hebben?

Op basis van alle onderzoeksgegevens zal een grondiger analyse worden gemaakt en bepaald worden of de eerste analyse daadwerkelijk bevestigd wordt. Daarbij zal een mogelijk verband worden gelegd tussen de antwoorden van leerlingen en de onderzochte variabelen. In twee volgende artikelen brengt de onderzoeksgroep u graag op de hoogte van de eindresultaten en doet hij suggesties om deze belangrijke vaardigheid in de klas effectief te trainen. ■

Dit artikel is onderdeel van een reeks van drie. Het eerste verhaal gaat over het onderzoek dat VEKOB0 het afgelopen anderhalf jaar deed naar de rol die historische contexten spelen in het geschiedenis-onderwijs van groep 7/8 tot en met 6 vwo. De resultaten van dit onderzoek worden gepubliceerd in het tweede artikel. Ten slotte worden in het derde artikel aanbevelingen gedaan voor het geschiedeniscurriculum en de geschiedenisdidactiek.